

Трыванне дзеяслова – граматычная катэгорыя, якая выражае адносіны дзеяння да яго мяжы, закончанасці. Існуе два трыванні: незакончанае і закончанае.

Дзеясловы **незакончанага трывання** абазначаюць розныя аспекты дзеяння, не паказваючы на іх мяжу: «чытаць», «друкаваць», «рэдагаваць». Дзеясловы **закончанага трывання** абазначаюць дзеянні, якія маюць мяжу, закончанасць: «пасеяць», «прыбраць», «запомніць». Розныя па трыванні і блізкія па значэнні дзеясловы ўтвараюць відавую пару: «пісаць – напісаць», «расказваць – расказаць». Пры разыходжанні ў лексічных значэннях дзеясловы не ўтвараюць відавочнай пары: «чытаць – перачытаць».

Відавых пар не ўтвараюць аднатрывальныя (няпарныя) дзеясловы: «ачнуцца», «перахварэць», «распецца» (толькі закончанага трывання), «існаваць», «знаходзіцца», «спаць» (толькі незакончанага трывання); двухтывальныя дзеясловы, трыванне якіх вызначае кантэкст: «Зараз прафкам **прэміруе** (зак. тр.) найлепшых». «Заўсёды прафкам **прэміруе** (незак. тр.) найлепшых».

Аднатывальныя дзеясловы маюць асаблівасці значэння, якія называюцца спосабамі дзеяслоўнага дзеяння. Да іх адносяць: дзеясловы са значэннем пачынальнасці (утвараюцца ад пераходных дзеясловаў пры дапамозе прыставак *за-, па-, уз-*): «з’явіцца», «пайсці», «успыхнуць»; дзеясловы са значэннем абмежавальнасці (утвараюцца ад пераходных дзеясловаў пры дапамозе прыставак *па-, пра-, пера-*): «памаўчаць», «праспаць», «пераначаваць»; дзеясловы са значэннем аднакратнасці (утвараюцца пры дапамозе суфіксаў *-ну-, -ану-*): «кіўнуць», «сыпануць», «сігануць»; дзеясловы са значэннем выніковасці (утвараюцца пры дапамозе прыставак *аб-, ад-, вы-, з-, на-, па-, пера-, пра-, раз-*): «абкруціць», «адгрымець», «выгадаваць», «звастрыць», «насмьяцца», «пасініць», «перазімаваць», «трачытаць», «разбіць»; дзеясловы са значэннем многакратнасці (утвараюцца пры дапамозе прыстаўкі *папа-*): «папабегаць», «папашыць», «папагнуць»; дзеясловы са значэннем перарывістасці (утвараюцца пры дапамозе прыставак *па-, уз-* у спалучэнні з суфіксам *-ва-*): «узмахваць», «пачытваць», «ускрыкваць»; дзеясловы са значэннем суправаджальнасці (утвараюцца пры дапамозе прыставак *над-, пры-* ў спалучэнні з суфіксам *-ва-*): «падсвітваць», «прыгаворваць», «прытупваць»; дзеясловы са значэннем размеркавальнасці (утвараюцца пры дапамозе прыставак *па-, пера-*): «панадпісваць», «пераздароўкацца», «паўзрываць»; дзеясловы са значэннем узаемнасці (утвараюцца з дапамогай прыстаўкі *пера-* ў спалучэнні з суфіксам *-ва-* і постфіксам *-ся (-ца)*): «перагаворвацца», «перашэптвацца», «перасвітвацца».

Суадносныя пары трывання ўтвараюцца пры дапамозе суфіксаў, прыставак, чаргавання ў аснове, змены месца націску і суплетывізму асноў: суфіксацыя (пры дапамозе суфіксаў *-ва-, -іва-(-ыва-), -оўва-(-ёўва-), -а-(-я-)* утвараюцца дзеясловы незакончанага трывання ад закончанага): «авалодаць – авалодваць», «адшчапіць – адшчэпліваць», «адваяваць – адваёўваць», «замяніць – замяняць»; прэфіксацыя (пры дапамозе прыставак *а-(аб-), вы-*,

ад-, з-(с-, са-), на-, па-, пад-, пера-, пра-, пры-, раз-, у-, уз- утвараюцца дзеясловы закончанага трывання ад незакончанага): «публікаваць – апублікаваць», «мацнець – памацнець», «лавіць – злавіць», «будзіць – разбудзіць» і пад.; чаргаванне ў аснове (сродкам утварэння відавой пары з’яўляецца гістарычнае чаргаванне “*нуль гука*” ў форме закончанага трывання -- *i (ы)* ў форме незакончанага трывання, якое можа суправаджацца пазіцыйнымі чаргаваннямі ў корані слова): «перарваць – перарываць», «выслаць – высылаць»; націск (дзеяслоў закончанага трывання мае націск на прыстаўцы ці корані, незакончанага – на суфіксе *-а (-я)*): «вымераць – вымяраць», «адрэзаць – адразаць»; суплетывізм асноў: «браць – узяць», «класціся – легчы», «абкладаць – аблажыць».

Ступенны – спосаб утварэння трыванняў, пры якім утвараюцца рады ступенных пераходаў з аднаго трывання ў другое: I ступень – «лічыць – адлічыць» (ад беспрыставачнага дзеяслова незакончанага трывання пры дапамозе прыстаўкі ўтвараецца дзеяслоў закончанага трывання); II ступень – «адлічыць – адлічваць» (ад утворанага прыставачнага дзеяслова закончанага трывання пры дапамозе суфікса ўтвараецца дзеяслоў незакончанага трывання); III ступень – «адлічваць – надлічваць» (ад утворанага прыставачнага дзеяслова незакончанага трывання пры дапамозе прыставак *на-* або *па-* ўтвараецца дзеяслоў закончанага трывання).

У дзеясловах руху «бегчы – бегаць», «ехаць – ездзіць», «лезці – лазіць», «брысці – брадзіць», «ісці – хадзіць», «ляцець – лятаць», «паўзці – поўзаць», «плыць (плысці) – плаваць», «гезці – вазіць», «весці – вадзіць», «гнаць – ганяць», «каціць – катаць (качаць)», «несці – насіць», «садзіць – саджаць», «цягнуць – цягаць» першыя словы ў парах называюцца дзеясловамі лінейнага руху (някратнымі), а другія – нелінейнымі дзеясловамі (кратнымі, маторна-кратнымі). Ад някратных дзеясловаў пры дапамозе прыстаўкі могуць утварацца дзеясловы закончанага трывання: «ісці – пайсці, прыйсці, адысці, сысці» і інш. Гэта несуднасныя пары трывання. Суднасную пару складаюць дзеясловы «адысці – адыходзіць» і інш. Ад кратных дзеясловаў пры дапамозе прыставак утвараюцца новыя дзеясловы без змены трывання: «вазіць – завозіць» або са зменай: «вазіць – звазіць».

Т.Я.Старасценка